

O ENXEBRE *HOBBIT* BILBO BULSEIRO. ÁS VOLTAS COS NOMES COMÚNS E PROPIOS NA OBRA DE J. R. R. TOLKIEN

Moisés Rodríguez Barcia

Cando o profesor John Ronald Reuel Tolkien escribiu en 1928 na folla dun exame de literatura inglesa deixado en branco: «In a hole in the ground there lived a hobbit» [Nun burato no chan vivía un hobbit], probablemente non sospeitaba que comezara a erixir un auténtico universo fantástico capaz de seducir a millóns de lectores e que, co tempo, daría lugar a centos de imitacións.

Esa concisa frase dá inicio a *The Hobbit* e resulta hoxe tan coñecida no mundo anglosaxón como o comezo de *Don Quixote* no hispanofalante ou o do *Valoroso soldado Svejik* no centroeuropeo.

The Hobbit publicouse en Gran Bretaña en 1937¹, e ó ano seguinte nos Estados Unidos, onde a lección dos seguidores de Tolkien se multiplicou por cen. Na década de 1960, axudada polo espectacular éxito da súa secuela, *The Lord of the Rings*, a obra xa se traducira a case tódalas linguas de prestixio, e na actualidade está considerada unanimemente un clásico.

Case setenta anos despois da primeira edición inglesa de *The Hobbit* sae a súa versión ó galego², como en tantos outros casos produto máis da iniciativa particular e do desexo de seguir incorporando á nosa lingua obras de relevancia da literatura universal que dun programa institucional ou editorial planificado ó efecto. Polo camiño que levou á realización desta tradución quedan moitos anos de afección á obra de Tolkien, de crítica das traducións dispoñibles ata entón no territorio do Estado e moitos conclave

1. *The hobbit*, Londres, George Allen & Unwin, 1937.

2. *O hobbit*, Edicións Xerais, Vigo, 2000. Tradución de Moisés Rodríguez Barcia. Desgraciadamente, a chegada dunha nova tradución non sempre significa unha lingua máis na que ler *The Hobbit*, no cómputo xeral, e de feito ás veces serve para suplir a ausencia doutras, como a eslovaca, que se deixou de editar pola crise económica poscomunista; actualmente en Eslovaquia distribúese a versión ó checo, debido á intercomprensión de ámbalas as linguas.

erudita parroquia tolkieniana galega, nos que moitas dúbidas atoparon unha resposta atinada e outras aínda hoxe carecen de solución de xeito definitivo.

Á marxe de tódalas dificultades que implica emprende-la traducción *free-lance* dun autor con dereitos aínda vixentes, lembro que a primeira reflexión estrictamente traductolóxica que tiven que analizar á hora de traducir *The Hobbit* se deu mesmo antes de que me sentase ante unha mesa armado de lapis, papel e o texto orixinal. Tal reflexión veu dada polo termo que lle dá título á obra.

Certamente, a palabra *hobbit* tiña (e aínda ten) unha aparencia allea á morfoloxía e á fonética galegas, polo que quixen sopesa-las posibilidades que había de enxebrizala, que eran moitas. Un primeiro paso podía consistir en engadirlle un simple til, tendo en conta que en galego lle correspondería levalo ó ser palabra grave rematada en -t: *hóbbit*, coma na traducción catalana. Dese xeito conséguese da-la impresión de ter domeado un pouco o anglicismo. Outra posibilidade era tamén a de simplifica-lo dobre -bb-, coma nas traducións checa ou eslovena, co cal o seu aspecto resultaría aínda menos estraño ós usos ortográficos da nosa lingua: *hóbit*. Pero postos a achega-la palabra á natureza do galego, podíase optar por secunda-la arriscada proposta da arxentina Teresa Sánchez Luevas, que en 1964 (¡18 anos antes de que se publicase en España a traducción de Manuel Figueroa para Minotauro!) titulou *El hobito* (> ¿“O hobiño”?). O paso seguinte sería a substitución da palabra estraña por un termo que designase na lingua meta a algún ser máxico ou mitolóxico con características análogas ó descrito por Tolkien. Este é o caso da traducción portuguesa de 1962, *O gnomo*³ e da húngara, *A babó*. E por último tamén cabería a posibilidade de inventar un nome novo, de aspecto semellante a *hobbit*, pero máis acorde coa gramática da lingua meta, como sucedeu na traducción sueca de 1947: *hompson*, que sen significar nada concreto suxire a idea dun monco e garda certa relación formal co *hobbit* orixinal⁴.

¿Que facer ante este *maremagnum* de opcións?

Con respecto á substitución por unha palabra galega análoga, é preciso destacar que, se ben é certo que Tolkien describe os *hobbits* como criaturas fantásticas con certa relación cos trasnos, elfos, etc., tampouco se pode esquecer que estes seres aparecerán citados na obra máis adiante, dotados dunhas características determinadas que se contraponen ás propias dos *hobbits*. Por outra parte, a figura dos *hobbits* nin sequera existe na tradición popular anglosaxona, xa que son unha invención do autor⁵, e ademais probablemente

3. Sen embargo, en 1997 publicouse unha nova traducción titulada xa *O hobbit*.

4. Na traducción sueca máis recente renúnciase xa a esta palabra e recupérase *hobbit*.

5. Tolkien admitiu nunha carta, en 1955, que á hora de crea-los hobbits serviulle de fonte inconsciente *The Marvellous Land of Snergs* [A marabillosa terra dos snergs], de E. A. Wyke-Smith, publicado en 1928 nove anos antes que *The Hobbit*. Esta historia para nenos describe ós snergs como “unha raza de seres algo máis altos ca unha mesa común, anque anchos de costas e con moita forza”.

teñen moito que ver cos liliputienses personaxes de Johnathan Swift na súa faceta de monicreques paródicos da sociedade contemporánea co autor⁶.

A adaptación fonética ou ortográfica é un asunto moito máis espiñento do que parece a simple vista. Atendendo ós usos ortográficos do galego, a palabra resultante podería ser *ghóbit*, proposta que sen dúbida resultaría tan chocante como a de *El hobito* e se cadra tamén polémica, anque ningún destes dous problemas sería o principal (que explicaremos a continuación).

Ademais de moitos inconvenientes, as empresas afrontadas con atraso teñen ás veces algunhas vantaxes. No caso da tradución literaria ó galego, a vantaxe radica en que podemos aprender dos erros de tradución doutros ámbitos lingüísticos e observa-las tendencias actuais.

Centrándonos na tradución de *The hobbit*, podemos constatar unha inclinación a mante-la palabra orixinal. A maioría das propostas de tradución diferenciada deixaron paso a novas traducións que manteñen a palabra *hobbit*, e esta tendencia con toda probabilidade verase definitivamente fortalecida coa inminente chegada de produtos audiovisuais baseados na obra de Tolkien, onde sen dúbida esta forma será a que se universalice entre o público. Parece claro, daquela, que adoptar unha forma diferente da orixinal, candidata a implantarse axiña mesmo nos lugares onde aínda non se coñeza, gracias á nosa sociedade da información, suporía un illamento que desactualizaría a tradución, desvalorizándoa irremediabilmente.

Constitúe un problema á parte a suposta relación entre a palabra *hobbit* e *rabbit* [coello]. Tolkien sempre negou tal asociación, aínda que os exemplos presentes na súa obra o contradín, pois en varias ocasións compárase ó *hobbit* Bilbo cun coello. De calquera xeito, tomar en consideración estas hipóteses só engadiría máis dificultades a esta tarefa xa de por si complicada.

Non foron menos desacougantes as cuestións suscitadas polo nome propio do *hobbit*, protagonista da historia. Se ben a maioría das traducións (p. ex. a catalana, a portuguesa, a francesa e a italiana, por cita-las das linguas máis próximas) manteñen a forma inglesa *Bilbo Baggins*⁷, non sei se por defende-la teoría da falta de sentido dos nomes propios, por afán de “fidelidade na tradución” ou simplemente por agachar unha dificultade nada desprezable, o certo é que outros tradutores tentan transmitir-lles ós novos lectores as connotacións presentes neste apelido. Non existe, contra o que pensei nun principio, relación ningunha entre a tradución/non tradución do apelido (e en xeral de tódolos nomes propios que aparecen na obra) e o

6. A este respecto cómpre sinala-lo seguinte cambio que introduciu Tolkien na edición de *The hobbit* de 1966, no capítulo I: “Son (ou eran) xente miúda, máis pequena cós ananos (e sen barba), pero moito meirandes cós liliputienses” > “Son (ou eran) xente miúda, máis ou menos da metade da nosa altura e máis pequenos cós ananos barbados. Os hobbits non teñen barba”.

7. Na tradución ó búlgaro transcríbese a caracteres cirílicos non a escrita, senón a pronuncia: Dbgdj Dtubyc /bílbo bégins/.

tipo de colección (infantil/adulto) no que se integra o libro en cada ámbito lingüístico.

Se nos paramos a analiza-lo apelido Baggins, vemos que se pode descompor no nome *Bag* (bolsa, saco) e no sufixo *-ins*, propio de moitos apelidos ingleses, como Collins, Hopkins ou Higgins. Tendo en conta o carácter conservador, apracible e desconfiado que Tolkien lles atribúe ós seus personaxes, que son talmente unha representación en miniatura da clase media victoriana, parece conveniente que a información concentrada no apelido, referente á idea de gardar, pechar nunha bolsa, non se perda na tradución. Hai que ter en conta, ademais, as implicacións posteriores que a decisión de non traducilo apelido van ter na toponimia e na onomástica do relato. A relación entre *bag* e outros termos afíns faise moi evidente no caso duns aristocráticos e pretensiosos parentes de Bilbo Baggins, chamados os *Sackville*. A residencia de Bilbo está situada en *Bag End*, intraducible xogo de palabras que mestura a denominación típica das casas de campo inglesas (p. ex. Howard's End) cunha expresión equivalente á francesa *cul-de-sac*, empregada en inglés para referirse ás rúas cegas⁸. Este caso concreto obriga ós tradutores a facer unha escolla; uns amosan preferencia por un dos significados (tradución portuguesa *Fundo do Saco* e checa *Dna pytle* "Fondo do Saco"), e outros polo outro (tradución italiana: *Casa Baggins* e alemana: *Beutelsend* "Casa Bolsa"), pero a alusión á idea de bolsa/saco permanece sempre.

E, como se verá máis adiante en *The Lord of the Rings*, para chegar a *Bag End* pásase por *Bagshot Road*, e en *Bagshot Row* (¿unha rúa de chalés-hobbit pegados?) viven os seus veciños máis próximos.

Se se é consciente de todas estas conexións, resulta obrigado tratar de traducilo apelido, como se fixo nas edicións alemana (Bilbo Beutlin), checa (Bilbo Pytlík) ou española (Bilbo Bolsón). Por certo, non deixa de chama-la atención que en checo e en alemán se opte por forma-lo apelido cun sufixo diminutivo (no caso do alemán, ademais coincidente cunha desinencia propia dalgúns apelidos), acorde co talle do personaxe en cuestión, mentres que en español se escolle –quizá pola súa sonoridade– un aumentativo.

Trasladando o asunto á realidade galega, as posibilidades que se me presentaban eran as de unir conceptos do tipo de 'bolsa', 'saco', 'faldriqueira', etc. + *-ez*, *-eiro*, etc. Tras descartar propostas excesivamente longas ou simplemente cacofónicas, Bilbo Bolseiro foi a que se me amosou como preferible.

A fortuna (a mala fortuna, habería que dicir) quixo concederlles, na época en que eu debandaba os miolos con estas cuestións, unha inusual actualidade ós bolseiros, a raíz de certo asunto privado do presidente dos EE.UU. O certo é que o escándalo mediático e a crecente presenza no ámbito universitario da figura do bolseiro fixeron que me decatase do pouco natural que

8. Segundo parece, *Bag End* era o nome que se lle daba á granxa que unha tía de Tolkien tiña en Worcestershire, e que estaba situada no extremo dun camiño sen saída.

podía resultar asignarlle a un personaxe con reminiscencias medievais, ou como mínimo decimonónicas, un apelido que fixese referencia, anque fose indirectamente, a unha actividade máis ben recente, e que ademais podía dar lugar a comentarios burlescos.

Unha nova inmersión en dicionarios de todo tipo reveloume o que me pareceu que sería a solución máis acertada: substituír *bolsa* por *bulsa*, e daquela *Bolseiro* por *Bulseiro*. Aínda que pareza un avance escaso,, abondou co cambio dunha simple letra, pois a *bulsa* era normalmente o recipiente que contiña os cartos, fronte a máis xenérica *bolsa*. Isto, ademais, conectaba moi ben coa idiosincrasia e as afeccións crematísticas dos personaxes descritos por Tolkien.

Todas estas tribulacións deron lugar, creo, a unha solución que mantén os significados que subxacen no apelido orixinal e tamén a relación cos demais nomes derivados da idea de “bolsa” (Sackville > *Sacovila*, Bag End > *Vila Balsa*, etc.).

A onomástica sempre é un tema interesante, e a tolkieniana pode resultar verdadeiramente fascinante, pero as súas posibilidades de tradución ofrecen materia de estudio e discusión que exceden completamente as pretensións deste breve artigo. Quizais a futura aparición na nosa lingua do corpo principal da obra de Tolkien, que agora me ocupa, dea lugar a novos debates. Mentres tanto, espero que os lectores galegos poidan incluír a Bilbo Bulseiro na nómina dos seus personaxes literarios sen máis resistencia que a inicial, propia de quen xa coñece a obra traducida a outra lingua e está familiarizado con outra variante do nome. Esta resistencia non é rexeitable e pode servir para ilustra-la anécdota que se produciu cando a tradución ó galego de *The hobbit* lle foi entregada a un lector profesional para que emitise un informe valorándoa con vistas á súa futura publicación. Tal lector (ou lectora, pois a súa identidade permanece aínda incógnita para o traductor), ante o *shock* de ver que aparecía como Bulseiro o que sen dúbida coñecía como Bolsón, propúxolle ó editor consultar de inmediato o tema cun experto... ¿en traduci-la onomástica de Tolkien ó galego?

TRADUCCIONS DE *THE HOBBIT* CONSULTADAS

- TOLKIEN, J. R. R. 1947. *Hompen, eller, en risa dit och tillbaksigen*, Stockholm: Kooperativa Förbundets Bokförlag, tradución ó sueco de Tore Zetterholm.
- 1962. *O gnomo*, Porto: Livraria Civilização, tradución ó portugués de Maria Isabel Braga e Mário Braga.
- 1964. *El hobito*, Buenos Aires: Fabril, tradución ó castelán de Teresa Sánchez Luevas.
- 1967. *Der kleine Hobbit*, Georg Bitter, tradución ó alemán de Walter Scherf.

- 1969. *Bilbo le hobbit*, París: Editions Stock, traducción ó francés de Francis Ledoux.
- 1975. *A Babó*, Budapest: Mora Ferenc, traducción ó húngaro de Tibor Szobotka.
- 1973. *Lo hobbit o la Riconquista del Tesoro*, Milano: Adelphi, traducción ó italiano de Elena Jeronimidis.
- 1979. *Hobit, aneb cesta tam a zase spátky*, Praha: Mlada Fronta, traducción ó checo de Frantisek Vrba.
- 1982. *El hobbit*, Barcelona: Minotauro, traducción ó castelán de Manuel Figueroa.
- 1983. *El hòbbit*, Barcelona: Edicions de la Magrana, traducción ó catalán de Francesc Parcerisas.
- 1997. *O hobbit*, Mem Martins, Publicações Europa-América, traducción ó portugués de Fernanda Pinto Rodrigues.
- 1999. *Hobit*, Sofía: Bard, traducción ó búlgaro de Liubomir Nikolov.